

Dalibor Vácha

Horké léto 1918

ČECHOSLOVÁCI VE VÍRU
RUSKÉ OBČANSKÉ VÁLKY

MMA
MILITÁRNÍ
MUSEUM
PRAHA

Nová fronta
Praha

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Dalibor Vácha

Horké léto 1918

ČECHOSLOVÁCI VE VÍRU RUSKÉ OBČANSKÉ VÁLKY

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA
PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST

Ediční rada Edice Magnetka:

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK; Technická univerzita Liberec)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (Univerzita J. E. Purkyně Ústí nad Labem)

PhDr. Jan Koura, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin)

PhDr. Miloslav Martínek, CSc.

JUDr. František Čermák

Copyright © Dalibor Vácha, 2018

Cover © Vladimír Pfeifer, 2018

Photos © Katarína Brummerová – Extra Publishing,

Vojenský ústřední archiv Praha, 2018

Czech edition © Nakladatelství Epoque, Pražská vydavatelská společnost, 2018

ISBN 978-80-7557-112-0 (Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7250-789-4 (Pražská vydavatelská společnost)

Obsah

Úvod	8
Cesta k válce s bolševickým Ruskem	11
Karta se obrací	62
Kazaňská tragédie	81
Chronologie vybraných událostí	94
Slovníček legionářského slangu použitého v textech	100
Seznam pramenů a literatury	101
O autorovi	106

Postup československých legií směrem k Vladivostoku
a klíčové body na jejich pouti Ruskem

Koncem května rozpoutal se na veliké magistrále boj. Krvavý, strašný, boj nejhroznější ze všech, boj bratra proti bratru. Čechoslováci nemohli dále snášeti úžasné křivdy a urážky, činěné jim samými představiteli sovětského režimu; a když se přesvědčili o chystané zradě, sáhli k útoku, jako jedině možné obraně za daných okolností. V Penze, u Marianovky, Zlatoustu a v Irkutsku tekla krev... ozbrojení Maďaři, Němci a také čeští rudí gardisté v hojném počtu srazili se s Čechoslováky. Ani lsti se neštítili nepřátelé svobody, ani úskoku. Jako zálesáci přepadli vojáky revoluce, odevzdavší v Penze zbraně! Marně s holýma téměř rukama vrhali se bratři proti kulometům a zvítězili. Nadšení triumfovalo nad převahou, pravda zvítězila nad násilím a lží...¹

¹ VLASÁK, Rudolf, *Dědek. Příběh starého vojáka*, Praha 1934, s. 83–84.

Úvod

Události z března až října 1918 bezpochyby patří k těm nejdramatičtějším z i jinak vypjatými situacemi naplněného pobytu československých formací v Rusku v letech 1914–1920. Toto horké léto dodnes vyvolává emoce, i když samotnou otázku čs. legií už pozvolna zakryl čas. Vždyť tehdy se zdálo, že by Čechoslováci mohli dokázat porazit bolševický režim! Stále se to odráží ve sporech i smíření ohledně válečných hrobů či pomníků českých a slovenských padlých na místech jako je třeba povolžská Samara. Stejně tak přitahuje pozornost historiků, publicistů i veřejnosti ruský zlatý poklad, který legionáři ukořistili právě na konci tohoto horkého léta v Kazani.

Zabývám se československými legiemi v Rusku již po dlouhá léta, kromě tří odborných knih a desítek studií jsem vydal i dva romány jdoucí tímto směrem.² A je to zájem, kterého se člověk nikdy nemůže zbavit, pouze nabaluje další a další témata související s tím původním, například otázku srbských legií (zejména těch, které se formovaly v Oděse) nebo francouzských legií (se zvláštním přihlédnutím k oddílům, které přešly na západní frontu z Ruska).

Knihy je stejně jako československé léto 1918 v Rusku rozdělena do tří částí. První část popisuje cestu Čechoslováků ke střetnutí s bolševiky včetně prvních srážek, datumově lze období vymezit 14. květnem 1918 (tzv. čeljabinský incident) a 6. červencem, kdy budoucí generál Stanislav Čeček vydal rozkaz, v němž hovořil o aktivním boji proti bolševikům a o Čechoslovácích jako předvoji spojenecké intervence

² VÁCHA, Dalibor, *Bratrstvo. Všední a dramatické dni československých legií v Rusku 1914–1918*, Praha 2015; VÁCHA, D., *Ostrov v bouři. Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)*, Praha 2016; VÁCHA, D., *Srdce tak bohaté na život. Rudolf Medek a jeho doba (1890–1940)*, Praha 1917; VÁCHA, D., *Červenobílá*, Praha 2014; VÁCHA, D., *Cestou. Legionářský román*, Praha 2016.

proti sovětskému režimu. Dobové prameny zde hovoří o počátku anabáze, kterou nelze nesrovnávat s anabází popisovanou Xenofontem, jak činili již přímí účastníci a doboví komentátoři.

Druhá část trvala po většinu července a srpna a nesla se ve znamení československého postupu proti bolševikům na Sibiři, na Urale a v Povolží, byla ve znamení vítězství a naděje ve zrození široké ruské protibolševické vlády a armády.

Poslední částí je pak tragická epizoda označovaná jako kazaňské dobrodružství, kde se síly čs. vojska napnuly na Volze do maxima, aby se posléze rozervalý a přetrhly. Sebevražda plukovníka Josefa Jiřího Švece z konce října 1918 je tak nejen symbolem rozvratu ještě nedávno vítězného vojska, ale také jedním z posledních přímých dozvuků „kazaňského omylu“. Symbolické je, že pohřeb Josefa Jiřího Švece se konal 28. října 1918, v den, kdy Praha slavila převrat a vznik nového státního útvaru, svobodného a nezávislého.

Tyto tři hlavní fáze jsou předeslány krátkým úvodem týkajícím se událostí vedoucích ke květnu 1918 a doplněny výhledem do období od konce října 1918 až do konce léta 1920, kdy z Ruska odjel poslední legionářský transport. Je nepochybné, že bojovou činnost několika desítek tisíc mužů na gigantických prostorách Sibiře, východního Ruska a Dálného východu nelze pojmut v jednom útlém svazku této edice. Také se nejedná o vyčerpávající přehled všech kampaní, bitev a střetnutí, spíše o reprezentativní výběr nejzajímavějších událostí tohoto horkého léta 1918 československých dobrovolců v Rusku. Velká pozornost je věnována tzv. penzenské skupině, která musela ze všech urazit nejvíce cesty a zřejmě překonat i největší překážky.

Zatímco rozvědčická činnost starodružiníků na východní frontě první světové války se týkala několika stovek jedinců a bitva u Zborova několika tisíc mužů, tzv. vystoupení (vojáci používali často rusko-legionářský výraz *vystuplenie*) proti bolševikům se zúčastnily desítky tisíc čs. dobrovolců v Rusku. Tento fakt se mimo jiné odráží i na použití široké pramenné základny. Je mnohem snazší zabývat se touto otázkou než například zmíněnou Českou družinou, je až s podivem, kolik vojáků sepisovalo deníky nebo s odstupem času napsalo paměti.

Jedná se o ohromné dobrodružství, které si dnes nedokážeme pořádně ani představit. Zmizelo v pomyslném propadlišti dějin a nebyť

několika málo knih, televizních dokumentů a taktéž velké aktivity Československé obce legionářské (jejíž nejhmatatelnější výsledek je Legiovlak), pomalu by se na ty obyčejné chlapy, kteří vykonali neobyčejné, vskutku neobyčejné věci, dávno zapomínalo i s přispěním předchozího politického režimu, jenž je s pochopitelným zápalem z dějin a veřejného prostoru vymazával.

Ke knize je kromě stručného soupisu pramenů a literatury připojen také slovníček některých legionářských výrazů použitých v textu a chronologie, která může čtenáři usnadnit orientaci v někdy zmateném dění daného období.

Cesta k válce s bolševickým Ruskem

Když si ukrajinští nacionalisté pozvali na pomoc proti bolševikům vojska Ústředních mocností, bylo jasné, že československý armádní sbor nemůže dál na Ukrajině přebývat. Urychleně ustoupil přes Kyjev k Bachmači, kde svedl několik bitev s německými oddíly a kde se dostal do desítek vlaků – ešelonů. Ešelonu v souladu s plánem Tomáše Garrigue Masaryka měly vyrazit na dlouhou cestu na ruský Dálný východ.

Bylo sice jasné stanoveno, že Čechoslováci budou převezeni do Vladivostoku, a tak se dostanou pryč z Ruska do Francie, ale záhy se pohyb jejich ešelonů směrem na východ zpomaloval a někdy se úplně zastavil. Legionář Karel Zmrhal nabídl ironické vysvětlení: „Objevovaly se takové ‚překážky‘, že jich nebylo možno ‚zdolati‘. Byl nedostatek železničního materiálu, omská dráha přeplněna, amurská pak neschopna dopravy, jsouc ‚poškozena jarními povodněmi řeky Amuru‘, jak každé omezení dopravy bylo zdůvodňováno. Všechny výmluvy však dokazují v uvážení tajně vedeného jednání, že v Moskvě vál jiný vítr, zejména to, že každá místní rada dělala vůči nám politiku na vlastní pěst. Všechny uváděné důvody jsou liché. Železničního materiálu nebylo zapotřebí, stačilo, kdyby sovětová vláda dala k dispozici z Ukrajiny zachráněné lokomotivy. Omská dráha byla volná a amurská dle dobrozdání železničního personálu mohla denně vypraviti o 3 až 5 vlaků více. Nejpovedenější ovšem ‚překážka‘ spočívala v ‚nedostatku‘ potravin na Sibiři, kde na příklad pod dozorem sovětové vlády na omské dráze v Petropavlovsku shnilo 300 000 pudů pšenice a zkazilo se tisíce pudů másla...“³

Dobrovolci vysílali jednotlivce kupředu před armádní sbor. Jejich úkolem bylo oficiálně zjišťovat možnost zásobování potravinami,

³ ZMRHAL, Karel, *Armáda ducha druhé míle. Příspěvek k historii československého revolučního boje*, Praha nedatováno, s. 22–23.

ale ve skutečnosti tito jednotlivci uprostřed ruského revolučního moře měli zhodnotit možnosti dopravy. Většinou se jejich zjištění diametrálně lišila od toho, co tvrdily oficiální sovětské orgány. Stav železničních tras za Volhou a na Sibiři rozhodně nebyl tak tragický. Sověty hrály s Čechoslováky svou vlastní hru.

Ohromným problémem se ukázaly vzájemné dohody o odevzdávání zbraní. Armádní sbor měl odevzdat všechny zbraně až na jistou kvótu, ta činila 168 pušek a jeden kulomet na vlak, k čemuž si mohli ponechat 300 patron na pušku a 1200 pro kulomet. Odbočka Československé Národní rady navíc vydala rozkaz, aby zbraně nikdo úmyslně nepoškozoval. Odbočka operovala s obratem, že zbraně jsou vlastně sovětům darovány a sověty na druhou stranu proklamovaly, že garantují bezpečnost Čechoslováků po dobu cesty do Vladivostoku.

Dobrovolec Oldřich Zemek zaznamenal rozhovor dvou bratrů: „Kde máš ‚svou ženu‘?“ ptal se jeden. „Já – a rozloučit se s ní? To mne neznáš! Připevnil jsem ji včas drátem pod těplušku,“ odpověděl druhý.⁴ Asi každému dojde, že tou „ženou“ je myšlena ručnice. Rudým zásadně situaci komplikoval fakt, že neměli k dispozici žádné relevantní soupisy zbraní u Čechoslováků, ti je u některých jednotek sice měli, ale opravdu jim je nehodlali poskytnout. Jako místo předání zbraní se vybrala Penza, „bělokamenné město“ ze vzpomínek Rudolfa Medka se strategickou polohou dopravního uzlu.

Rudolf Vlasák uvádí emotivní scénu právě z Penzy. „Výjevy, které se při tom odehrávaly, byly srdcervoucí, ale i komické. Jeden bratr zešílel žalostí proto, že musel odevzdati pušku, nejvěrnější přítelkyni, již vlácel od šestnáctého roku, kterou nepustil z ruky ani tehdy, když u Zborova klesl raněn... A raději ji přerazil, než by ji odevzdal nečistým rukám, poskvřeným krví obětí velikého omylu ruského národa. Plakali dělostřelci u děl, kulometčíci u kulometů a vojáci nad svými puškami. Lkali tak, jako kdysi čeští bratři nad knihami, pálenými Koniáši...“⁵ Nicméně i přes jisté peripetie se dařilo zpočátku držet tento problém na uzdě.

⁴ ZEMEK, Oldřich, *Světovým požárem. Paměti*, Praha 1929, s. 216.

⁵ VLASÁK, R., *Dědek...*, s. 80.

Je nutné uvést, že dobrovolci dohodu přijatou jejich politickým vedením v debatách striktně odmítali a nakonec sabotovali. Občas poškozením zbraní (třeba vyhozením některé důležité součástky), nejčastěji ale tím, že je skrývali. Pušky mohly být maskovány například jako vzpěry u paland nebo přivazovány na spodní část vagonu, někdy je muži schovávali do komínků od kamen. Jsou vzpomínky na to, že se dařilo ukrývat i na součástky rozebrané strojní pušky, granáty se mohly ukrýt do pytlů s moukou, do kuchyňského kotle a na mnoho dalších míst. Vynalézavosti se meze nekladly. Muži nelenili vytvořit celé falešné stěny, do jejichž dutin umístili pušky a náboje stejně jako do schránek na střechy. V jedné těpluše plukovní chlebopekárny zazdili pušky přímo do chlebové pece.

Dle dohody si mohli ponechat bodáky, nože, šavle a další chladné zbraně, což se v Penze dodržovalo. Avšak, dále na trati, třeba na Sibiři, chtěly místní sověty i zbývající palné zbraně z dohodnuté kvóty a snažily se dostat i ty chladné, které dobrovolci deklarovali jako soukromý majetek. Dnes s odstupem času lze jen těžko rozsoudit, zda to bolševici činili koordinovaně či každý místní sovět dle své rozvahy. Jisté bylo, že pohyb (jakkoliv silně) ozbrojených transportů po trati sověty, které si byly vědomy vratkosti své pozice, silně znervožňoval. Každá komplikace vojáků jen rozčilovala: „Chtějí všechny... Máme prej ject jako svobodný vobčani, beze zbraní. Smradi všiví... svobodný vobčani... jo... A pak z nás udělají votroky, nastrkají nás do lágrů a Němcům do tlamy.“⁶

Poměrně spolehlivý zpravodaj Karel Zmrhal uvádí, že jen v Penze se odevzdalo bolševikům celkem 21 000 pušek, 216 kulometů, 44 děl, 1 000 000 nábojů, 11 automobilů, 3500 koní, 4 letadla a mnoho dalšího vojenského materiálu.⁷

Někdy jim ukrývání a znehodnocování zbraní prošlo, později se situace komplikovala skutečností, že do odzbrojovací komise v Penze byli dosazeni českoslovenští komunisté, kteří triky bývalých spolubojovníků moc dobře znali a tu a tam se jim nějakou skrýš zbraní a munice povedlo odhalit. Dobrovolci si dělali z československých komunistů legraci, zesměšňovali je, ale častěji se jich obávali a začali

⁶ ZEMAN, Adolf, *Osvoboditelé*, Praha 1931, s. 193.

⁷ ZMRHAL, K., c. d., s. 24.

je nenávidět.⁸ Přezdívali jim „brabčáci“ podle jednoho z jejich velitelů, jakéhosi Brabce: „Už jsou dvě hodiny, tak je čas jít spát. Ráno přijdou zas brabčáci a budou chtít mít nasypáno!“⁹

Dobrovolci ještě s odstupem let zdůrazňovali, že (nejen) čeští komunisté byli pouze dezertéři z armádního sboru, kteří šli za penězi, nic jiného. Rozvědčík Josef Měchura napsal: „Od našeho oddílu utekl zde Králík. Přešel k bolševikům, ke kterým ho zlákal veliký plat. Měl tehdy u nich prostý vojín 300 rublů měsíčně, kdežto my jsme dostávali 12 rublů.“¹⁰

Legionáře pochopitelně rozčilovala bolševická propaganda. Karel Zmrhal zmiňuje „zaručené zprávy“, které čeští bolševici šířili prostřednictvím letáků mezi dobrovolci nejen v Penze: „Nebudte loutkami v rukou hazardních hráčů z Národní rady!“ nebo „Masaryk nejel do Ameriky a do Francie, ale přes Švédsko do Německa, jemuž prý armádu prodal!“¹¹ František Šteidler, historik legií, uvádí jiný příklad: „Či myslíte, že na francouzské frontě bude se Vám lehčeji umírat, když budete obklopeni armádou prolezlou poprášenými paragrafy vojenské disciplíny? Ne, smrt jest jen jedna – však krev Vaše – prolitá zde, ve službách socialismu, zkyprí ideály Svobody, bude rudým znamením všem ostatním v železech semknutým – bude rudou záplavou, v níž zrodí se nové Slunce – Slunce Nové života – člověka – dělníka.“¹²

Lékař Bohuslav Bouček napsal o hlavním tiskovém orgánu čs. komunistů v Rusku: „„Průkopník“ střílí už z těžkých kusů, zcela dle manýrů Lenina: pod praporem demokratických idejí volá do zbraně

⁸ „Byly však okamžiky, kdy se smáli od srdce. O takové chvíle starali se přehorliví ‚rudoši‘. Brabec a jiní! Působili skutečné vyrazení, pozorovali takového ‚gardistu předvoje proletariátu‘. Šavli na řemenu, tesák a dva revolvery na opasku, ve vysokých botách a s karabinou na zádech, procházeli se po peroně.“ VLASÁK, R., Dědek..., s. 80.

⁹ VLASÁK, R., *Zrádce?! Román ze života legionářského*, Praha 1929, s. 214.

¹⁰ MĚCHURA, Josef, *Rozvědčíci u Kazaně*, Praha 1932, s. 29.

¹¹ ZMRHAL, K., c. d., s. 23.

¹² ŠTEIDLER, František, *Naše vystoupení v Rusku r. 1918*, Praha 1923, s. 17.

a do svých řad naše dobrovolce a zajatce, a zrazuje před zaprodanou cestou na pomoc francouzským kapitalistům, aby pod vedením třídně zaujaté české buržoazie vykrvácely desítky tisíců nejlepších českých synů na podporu francouzského kapitálu. Táž metoda, kterou zničena byla armáda ruská.“¹³ Bohuslav Suchánek si zapsal příznačné: „Cvičíme se ve zbrani, pěstujeme sport, co však z toho? Raději nějaký pořádný binec, nežli tato nejistota.“¹⁴

ČELJABINSKÝ INCIDENT

V době rozhodujícího čeljabinského vojenského sjezdu (viz dále) měl již armádní sbor za sebou první „pokusné“ střetnutí se sověty. Jednalo se o konflikt později nazývaný Čeljabinský incident. Co se vlastně stalo? Na čeljabinském nádraží stály poblíž sebe transporty Čechoslováků mířících na východ a zajatců mířících na západ, vládla mezi nimi pochopitelná ostražitost a nedůvěra. Při odjezdu jednoho ze zajateckých vlaků vylétl z vagonu kus kovu – často se uvádí nožka od kamen – a zasáhl do hlavy dobrovolce Josefa Ducháčka.

Josef Ducháček okamžitě klesl zkrvaven k zemi a všem svědkům se zdálo, že je mrtev. Dobrovolci doběhli lokomotivu, neboť vlak se zajatci jel téměř krokem, a donutili strojvedoucího, aby zastavil. Obklíčili podezřelý vagon a požadovali kategoricky okamžité vydání viníka. Zajatci – uvádí se Maďaři – nejdříve odmítli, ale posléze rozrušeným dobrovolcům jednoho ze svého středu předhodili. Lze v pramenech a vzpomínkách hledat mnohé, nicméně je jisté, že v tomto případě emoce nervózních, rozrušených a také vystrašených legionářů nabyly vrchu nad jejich rozumem. Během několika málo okamžiků údajného viníka ubili k smrti holýma rukama.

Je pochopitelné, že místní sověť požadoval vyšetření události, přece jenom se jednalo o pokus o vraždu (Ducháčka) a o vraždu (maďarského zajatce). Vyžádal si dodání československých svědků k vyšetřování. Zde se však celá situace pořádně komplikuje. Není

¹³ BOUČEK, Bohuslav, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, Praha 1998, s. 173.

¹⁴ DUDEK, František (ed.), *Životní příběh kováře a legionáře Bohuslava Suchánka*, Nymburk 2017, s. 160.

dobře zdokumentováno, proč čeljabinský sovět všechny dobrovolce poslané k podání svědecké výpovědi obratem zatknul a uvěznil.

Poslední pokus o dohodu učinil poručík Čeček. „Ještě o sedmé hodině večer, dne 17. května, poruč. Čeček spojil se z nádraží telefonicky se sovětem, který právě zasedal, aby upozornil předsedu vyšetřující komise na náladu ve vojsku. Že je silně pobouřeno jejím nesprávným postupem a nebudou-li uvěznění propuštěni, že nikdo nemůže vzít zodpovědnost za to, co může se přihodit, že vojáci popřípadě uvězněné sami osvobodí. Předseda vyšetřovací komise Kolcov na tuto výstrahu zpupně odpověděl, že přijíti mohou, že má připraveno 3600 rudoarmějců, a sice dobře ozbrojených! Počet ten byl přehnaný, a sice o více než 2000; baterie děl byla však každým okamžikem připravena ku střelbě na nádraží, kde byly veškeré československé vlaky. Prohlásil dále rozhodně, že uvězněných nepustí. Na tuto odpověď poručík Čeček dodal, že po tomto prohlášení nic nezabrání Čechoslovákům – byť bylo rudoarmějců třeba desetkrát tolik, tedy 36 000, aby své druhy neosvobodili.“¹⁵

Telefonická přestřelka výhrůžek mezi Čeckem a sovětem se skončila a dobrovolci začali jednat v následujících desítkách minut. Prvním úkolem bylo obsadit nádraží, což se povedlo víceméně okamžitě bez jediného výstřelu. Asi třicet tamějších milicionářů raději složilo zbraně, nehodlalo se bránit přesile. Nadšení Čechoslováci – nutno nezapomínat, že nepříteli dobře vyzbrojeni – se vydali k městu, uvádí se, že dokonce s písni na rtech. Při nekrvavém úderu na Čeljabinsk obsadili kromě budovy sovětu – tak donutili bolševiky propustit zajaté bratry – také sklad pušek a munice a celá kasárna. Po dalších dohodách se sovětskou vládou je však museli později jako gesto dobré vůle vrátit. Čeljabinský incident se však stal rozbuškou, poslední kapkou, kterou na následujících předporadách a vojenském sjezdu právě v Čeljabinsku využili ti, kteří hodlali neignorovat horšící se situaci mezi Čechoslováky a sověty.

KUDY DO FRANCIE?

Ne neopodstatněné obavy z bolševických záměrů se proměnily v regulérní paranoiu poté, co Československý deník, hlavní informační

¹⁵ ZMRHAL, K., c. d., s. 30.